

Okumada Göz Hareketi Alışkanlıkları

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Okumada gözlerin satır üzerinde birtakım sıçramalarla (poz poz) ilerlediğine, arada sırada geriye dönüşler yaptığına ve satırın sonuna varduktan sonra da hızlı bir hareketle onu izleyen satırın başına geçtiğine, önceki yazımızda işaret etmiştik. Bu yazıda da okuma sırasında görülen bu hareketlerin iyi ve sağlıklı, yani anlayarak hızlı okuma için nasıl bir alışkanlık kazandırılabileceğini inceleyeceğiz. Okumada başarı bu alışkanlığın kazandırılmasına bağlıdır.

Bu konuda şunu yeniden anımsamamız gerekir: Okuma sırasında gözler, okuma metnini oluşturan öğeleri (sözcükleri, heceleri, harfleri) teker teker değil, bir «bütün» halinde algılar. Bu, okuma sırasında, gözlerin, doğal olarak, satır üzerinde sıçrama tepkisinde bulunmasının bir sonucu olduğu kadar, zihnin, bir şeye «bütün» halinde anlam verme eğiliminde olmasının da bir sonucudur. 1885'te psikolog W. Cattell ve diğerleri, ilk kez bu durumu keşfettiler. Yapılan incelemelerden anlaşıldı ki, bir sözcüğü okumak için harcanan zaman ve güç, bir harfi okumak için harcanan zaman ve güçten daha fazla değildir. Kısa tümceler bir bütün halinde algılanıyor. Bu özelliğin bir sonucu olarak, okuduğumuz bir parçada geçen herhangi bir sözcük, yanlış yazılmış olsa ya da bu sözcüğün herhangi bir harfi ters ya da eksik olsa bile, zihin, onu, anlamı içinde değerlendirdiğinden, yine «doğru» okunur. Örneğin, bir tümce içinde «okul» sözcüğü «oklu» biçiminde yazılmış olsa, tümce okunurken, sözün gelişine uygun olarak «okul» diye okunabilir. Bu, bilinçsizce yapılan bir iştir. Bunun içindir ki, ilk okuma-yazmayı öğrenmede en küçük bütün bir sözcük olmalıdır. Bu da tümce yöntemi içinde dersliğin çeşitli yerlerinde nesnenin üzerine konan çeşitli yazılı kartonlarla sağlanır. Bunun en doğrusu sözcük grupları, yani tümcelerdir.

Okumada gözün satır üzerinde yaptığı sıçrama hareketi başlangıçta düzensizdir. Kimi zaman kısa, kimi zaman da uzundur. Kişi, okumada beceri kazandıkça, bu, eşit, fazla ve ritmik (aynı tempoda ilerleyen) bir hareket haline gelir. Bunu da okuma alanında yapılan alıştırmalar (egzersizler) sağlar. Bu da her şeyden önce, kişinin satır üzerindeki mutlak ve bağıl algılama uzaklığını artırmakla olur. Mutlak algılama uzaklığı, kişinin satır üzerinde bir bakışta (sıçramada) gördüğü sözcük ya da harf sayısıdır. Bağıl algılama uzaklığı da kişinin her sıçramadan sonraki «durma» süresi içinde gördüğü (okuduğu, anlama çevirdiği) sözcük ya da harf sa-

yısıdır. Gerçek okuma bu sırada olur. Birçok kimse, göz satır üzerinde sıçrarken okuduğumuzu sanır. Oysa bu olanaksızdır. «Bağıl algılama, kimi zaman, mutlak algılama uzaklığının yarısından daha azdır.» (Brooks, Towler D., Okumanın Tatbik Edilmiş Psikolojisi, İstanbul : Yeni Kitapçı, 1937, s. 52) Gerçek okuma, yani anlamı kavrayarak okuma, bu sırada alınan bağıl algılama ile olur. Bağıl algılama uzaklığını artırmak, okumada hız kazanmak demektir. Bu da alıştırmalarla olur. İlk okuma-yazma öğretilildiği sırada bağıl algılama uzaklığı, mutlak algılama uzaklığından daha uz olabilir. Özellikle ilk okuma-yazma, tümce yönteminden başka yöntemlerle öğrenilmiş ise. «Okumada mutlak algılama uzaklığının yarısından daha azını kullanan bir grup, bir aylık bir alıştırmadan sonra, bağıl algılama uzaklığını, mutlak algılama uzaklığı kadar artırmıştır.» Bir satırdaki sıçrama sonunda durma süresinin azalması, «bağıl algılama» uzaklığının artmasına olanak sağlar. Fotoğraf makineleriyle çekilen göz hareketlerinin incelenmesine göre, «ilkokulun son sınıflarında bulunan 5 öğrenci, yarım saatlik bir alıştırmadan sonra, her satırda aldıkları sıçrama sayısını, ortalama 8,3'ten 6,0'a düşürmüştür.» (Aynı yapıt, s. 53-54)

Gözün mutlak ve bağıl algılama uzaklığının artırılmasına okuma materyalinin durumu da yardım edebilir. Bu, eğer ilkokul okuma-yazma öğrenmede alfabeden yararlanılıyorsa, alfabenin tertip ve düzeniyle ilgilidir. Bunun için şunlar ileri sürülebilir. Harfler, 12-16 punto büyüklüğünde olmalıdır. (Çocuğun göz yuvarığının gelişmesi 12-13 yaşlarında erinliğe (bülûğa) erinceye kadar sürer. Bu zamana kadar çocuğun okuyacağı metnin puntosu 12'den aşağı pek düşmemelidir. Erinlikten sonra, çocuk ya da genç de, yetişkinler gibi, normal 10 puntolu yazıları okuyabilir.) Daha küçük puntolu yazılar, okuma hızını azaltır ve ışık etkisini azaltarak gözlerin yorulmasına neden olur. Daha büyük puntolar ise, satır üzerinde, gözün sıçrama uzunluğunun, gözün bir bakışta kavramayacak kadar geniş bir alana taşması ile sonuçlanır. Bu da gözün yorulmasına ve sağlıklı bir okumanın gerçekleşmesine engel olur. Bunun için okumada en uygun satır uzunluğu 6-9 cm. olarak kabul edilmektedir. Bunun azı ve fazlası, gözün, özellikle ilk okumada, sıçrama alanının dışına taşar. Başka bir önemli husus da satırların eşit uzunlukta olması ve aynı hizadan başlamasıdır. Doğaldır ki, her satır da aynı noktada bitmelidir. Bu durumda yazı metni okumada iyi göz hareketleri alışkanlıkları kazanılmasına yardım eder. Satırların aralıkları da önemlidir. Bu da fazla sık ve fazla seyrek olmamalıdır. Böyle olanlar, iyi göz alışkanlıklarının kazandırılmasına engel olur. En iyisi, her satır arasında 3-4 mm. lik bir aralık bulunmasıdır. Yazının basıldığı kâğıdın mat kâğıt olması yeğlenmelidir. Beyaz ve özellikle cilâlı parlak kâğıtlar ışığı yansıtarak, gözlerin, sayfayı güçlkle görmesine neden olur. Bu da çocuğun metni doğrulukla görmesine engel olduğu gibi, zihninin karışmasına da yol açar.

Görüldüğü üzere, ilk okuma-yazma öğrenmede psikolojik dayanağa bağlı bir yöntem ve yine buna yardım edici okuma metni, iyi göz hareketi alışkanlıkları kazanılmasında etkili olmaktadır.

Okuyan her kişinin bir satır üzerinde yaptığı sıçramaların (pozların) sayısı ve bunun sonundaki duraklama süresi birbirinden farklıdır. Bunlar ne kadar azaltılırsa okuma becerisi de o kadar iyi olur. Sessiz okumada bunların her ikisi de azdır. Yani, sessiz okuma, anlayarak daha hızlı okumaya yardım eder. Genellikle çocuklar her satırda 6-7, yetişkinler de 3-4 sıçrama yapar. Bu, 4-13 arasında da olabilir. Bundan daha fazla duraklama olması, okuma öğrenilmediğinin bir belirtisi sayılır. Bu durumda, sıçramalardan sonra yapılan duraklamalar da fazla olur. Duraklama süresi, ortalama olarak, sessiz okumada 0,3 saniye, sesli okumada da 0,4 saniyedir. Sıçrama sonunda görülen duraklama sırasında algılanan sözcük sayısı, ortalama olarak, sessiz okumada 0,9 — 2,2'dir. Bu, sesli okumada da 0,8-1,6'dır. Bu da bağıl algılama uzunluğunun bir başka anlatımıdır.

Göz, satır üzerinde sıçrama yaptıktan sonra da duraklama sırasında birtakım hareketler yapar. Bunlara «sıçrama ya da poz arası hareketleri» denir. Bunu da gerileme hareketi izler. Sıçrama arası hareketleri okunan kısmın denetlenmesi amacıyla yapılır. Bunun süresi de 0,01 — 0,03 saniye kadardır. İyi okurlarda bunun süresi de az olur. Bu denetimde okuyan kişi, okumada başarısız olduğunu anlarsa, gerileme ve daha sonra da yerriden sıçrama hareketlerine başvurur. Bu da sessiz okumada sesli okumadan daha az olur. Bir satırda 2-3 kez gerileme yapmak normal sayılmaktadır. Doğaldır ki, bu, okunan metnin güçlük derecesine göre de değişir. Kolay metinlerde ya da okurun alışık olduğu sözcüklerin geçtiği metinlerde «gerileme»lerin sayısı azdır. Bunun içindir ki, gerileme hareketleri, genellikle zayıf okurlarda görülür. Bunun, kısa sıçramalardan sonra görülmesi, okumada zayıf olmanın bir belirtisi sayılır. Çok güç söylenebi-len sözcüklerde, anlam kavranamadığı için, birden çok sıçrama yapılır ve kimi zaman da hecelenir. Okumada kişinin yaşantı zenginliğinin ve zekâ derecesinin yüksekliğinin önemi vardır. Çocuk, yaşamına girmeyen yeni sözcüklerle karşılaştığı zaman, seslendirmekte ve anlamı kavramakta (okumada) güçlük çeker. Bu da gözün yeni bir sıçrama yapmasını ya zorlaştırır ya da buna engel olur. Bu durumda göz, geri döner ve yeni bir sıçrama noktası seçer. Bundan sonra, yeniden sıçrayarak ilerlemeye çalışır. Bu sırada da çocuk okuduğu kısımdaki fikri unuttur, yahut hiç kavrayamaz. İlk okuma ve yazmayı öğrenmede harf (sentez) yöntemi uygulandığı zaman, bu «geri dönme» hareketine daha çok raslanır. Tümce yöntemi, psikolojik dayanaklarının bir gereği olarak, bunun oluşmasına bir dereceye kadar engel olur.

Kişi, satır üzerinde okurken iki tür gerileme hareketi yapar: Birincisi kısa bir sıçramadan sonra görülen gerileme hareketi, diğeri de uzun bir

sıçramadan sonra görülen gerileme hareketi. Birincisi zayıf okurlarda görülür. İkincisi ise, normal zekâlı kimselerde, anlamı kavramak için gereklidir. Önemli olan bunun sayısını ve süresini azaltmaktır. Bu da alıştırmalarla yapılabilir. Bunun için, bu, sakıncalı sayılmaz. Kısa ileri göz hareketinden (sıçramadan) sonra görülen gerileme ise böyle değildir. Bunda, çocuk bir iki hece ileri gittikten sonra, tekrar başa döner ve bir türlü tümceyi okuyamaz. Bunun için anlamını çok iyi bildiği sözcüklerden kurulmuş metinlerle karşılaştırmak, bunları bol bol okutmak ve çocuğu okumaya karşı heveslendirmek ve yüreklendirmek gerekir. Bu sırada çocuğa «olumsuz» gelebilecek davranışlarda bulunmaktan özenle kaçınmalıyız.

Kişi, satır üzerinde okurken, sıçramadan sonra yapılan «duraklama» hareketinin yeri de önemlidir. Bu, bir sözcükte ya da sözcükler arasında olabilir. Bunun yeri, daha çok, kişinin görüş açısının genişliğine ve anlamı önceden sezmesine bağlıdır. Buna, okunan metindeki sözcüklerin harflerinin biçimi de yardım eder. Duraklama yeri de metinde tanıdık sözcükler buldukça daha uzun bir noktada olur. Nitekim, bir okur, «öğretim ilke ve yöntemleri» sözcük grubunu okuyabilmek için ilk gördüğü zaman dört duraklama yapıyor; fakat dört satır sonra, aynı sözcükleri yeniden okuduğu zaman ise yalnız bir duraklama yapıyor. (Aynı yapıt, s. 61) Bunun için tanınmayan sözcükler, çok açık bir «görüş alanı»na getirilmelidir. Bu yapılmazsa, o sözcük ya yanlış algılanır (okunur), yahut da atlanır. Okunması güç sözcükler için özel duraklamalara gerek vardır. Sıçrama anında gözlerde hafif bir hareket almasına karşın, genellikle gözlerin hareketsiz kalma eğiliminde olduğu kabul edilmektedir. Bu, belki, kas dengesi ve denetim yokluğu gibi nedenlere bağlı olarak, gözlerin oynaklığından kaynaklanmaktadır. Duraklama yerini uzatmak ve süresini de kısaltmak okumada kazandırılacak önemli alışkanlıklardan biridir. Yukardaki önlemlerle bu sağlanabilir.

Okumada bir de göz-ses uzaklığı vardır. Bu, satırı okurken gözün görme (mutlak algılama) alanının uzaklığı ile seslendirilebilen alan arasındaki uzaklığın farkıdır. Bu uzaklığın çok oluşu, okuyan kişinin (okurun) iyi bir «okur» olduğunu gösterir. Çünkü, iyi bir okur, elden geldiğince geniş bir alanı görür, oradaki sözcükleri anlama çeviri (okur); fakat, ses organları, onları sese çevirecek güçte değildir. Böylece aradaki fark çoğalır. Sessiz okumada «söyleme» olmadığı için, kişinin gördüğü sözcük ya da tümceler hemen anlama çevrilir, yani okunur. İyi okuyamayanlarda ise, göz-ses uzaklığı azdır, kimi zaman da yoktur. Hiç olmadığı zaman kişi, yalnız gördüğü yeri seslendirebilir, ötesini görmez. Bu da sıkıntılı bir okuma olur. Okuma-yazmayı ilk öğrenen çocuklar, bunu, tümce yöntemiyle öğrenmişlerse, bir tümceyi bir anda görmeye ve seslendirmeye gayret ederler. Bunun gibi, sözcük yöntemiyle öğrenmişlerse, bir sözcüğü görme-

ye ve seslendirmeye çalışırlar. Doğaldır ki, harf ya da hece gibi yöntemlerle öğrenmişlerse bunları görme ve okuma çabasında olurlar. Bu yöntemle öğrenenler de zamanla, birçok sıkıntılardan sonra, alıştırma sonucu, egeniş bir alanı görme ve okumayı öğrenirler. Ama yine de bu yöntemlerin olumsuz izleri kalır.

Okumada göz-ses uzaklığının bu önemi bilinmekle birlikte, bunun nasıl artırılabilceği konusunda yukarda belirttiklerimizin dışında fazla bir şey söyliyemiyoruz. Çünkü, göz-ses uzaklığı ile mutlak ve bağıl algılama alanı, duraklama noktası ve duraklama süresi arasında az çok ilişki vardır. Bunlarda kazanılan iyi okumaya yönelik alışkanlıklar, göz-ses uzaklığının da artmasına yardım eder. Bunun için şunları yeniden belirteyim : Çocuğa okutulacak metinlerde geçen yabancı sözcüklerin daha önceden ayrı ayrı bilinmesi, okunacak metnin çocukların bilgi ve zihin düzeylerinin üzerinde olmaması, satırların çok uzun olmaması, satırlardaki tümcelerin uzunluğunun ne çok kısa, ne de çok uzun olmaması, puntoların büyüklüğünün okurun yaş düzeyine uygun olması, satırların belli bir yerde başlayıp belli bir yerde bitmesi ve satır aralıklarının çok fazla sık ya da çok fazla seyrek olmaması gibi durumlar ve bunların hepsinin üzerinde, çocuğun, okurken gözlerini, sürekli olarak, satırın sağ ileri yönüne çevirmesi, göz-ses uzaklığının artmasına ve sonuç olarak da okuyan kişinin iyi bir «okur» olmasına yardım edebilir. Bunların yanında, çocuğun söyleme ya da düşünme güçlüğü varsa, bunlar da düzeltilmelidir. (Bunlar da bedensel ve ruhsal nedenlere bağılı olabilir.)

Okuma için uygun göz hareketleri alışkanlıkları, okuma güçlüklerini giderecek önemli alışkanlıklar gibi görülüyor. Tümce yöntemi, bu alışkanlıkların kazandırılması için, en uygun bir yöntem olarak da değerlendirilebilir.